

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

sering te onderkennen. Hij stelt immers dat het klimaat op universiteiten ‘vrouwelijker’ en minder competitief wordt, een constatering die bij menigen de wenkbrauwen kan doen fronsen. Verhaeghe beschrijft daarentegen onomwonden een autoriteit die plaatsmaakt voor macht, in combinatie met een neoliberale, meritocratische marktsamenleving, waarin juist verplichte onderlinge concurrentie, een meedogenloze competitie en selectie vooropstaan. Welke oplossingen zien deze twee auteurs? Daar waar Koerselman, gewapend met deugden, vaders tot een ethisch reveil tracht te bewegen, ziet Verhaeghe een horizontaal georganiseerde, collectieve autoriteit als uitweg. Paradoxaal genoeg omarmen beide auteurs aldus ook een horizontalisering.

Dit met verve geschreven werk is boeiend en prikkelend, maar vergt ondanks de geringe omvang ook enige inspanning van de lezer. Fraai past Koerselman basale psychoanalytische concepten als separatie, overdracht, ambivalentie en narcisme toe op maatschappelijke fenomenen, al blijft de diepgang hierin wat gering. Het gebrek aan empirische grondslag maakt dat zijn werk inderdaad meer een pamflet is geworden. Men hoeft het overigens niet op alle punten met hem eens te zijn. Pamfletten zouden immers overbodig zijn als ze geen vragen oproepen, provoceren of tot debat prikkelen. Ik meen dat Koerselman met dit onderwerp wel in dit laatste slaagt.

Literatuur

- DE DIJN, H. (2014). *Vloeibare waarden: Politiek, zorg en onderwijs in de laatmoderne tijd*. Kalmthout: Pelckmans/Klement.
- VERHAEGHE, P. (2011). De effecten van een neoliberale meritocratie op identiteit en onderlinge verhoudingen, *Oikos*, 56, 4-22.
- VERHAEGHE, P. (2015). *Autoriteit*. Amsterdam/Antwerpen: De Bezige Bij.

Een ambitieuze exercitie

Bespreking van

Joeri Calsius (2017). *Werken met een lichaam dat moeilijk doet — Een andere kijk op het psychosomatische lichaam in therapie*.

Leuven/Den Haag: Acco. ISBN 978 94 6344 2459, 214 pp., € 31,80

YVES BIOT

De titel van bovenstaand boek klinkt alvast ambitieus. De auteur is erg geschikt om over dit thema te schrijven, vanuit zijn veelzijdige opleidingen en ervaringen. Joeri Calsius is namelijk gepromoveerd in de psychologie, klinisch psycholoog en kinesitherapeut (fysiotherapeut) van basisopleiding en studeerde eveneens cultuurfilosofie. Hij specialiseerde zich in de lichaamsgerichte, psychodynamische psychotherapie en osteopathie. Het is bijgevolg niet te verwonderen dat deze veelzijdigheid zich door het boek heen herhaaldelijk laat zien. Zo is de literatuurlijst niet enkel erg uitgebreid, maar zijn de verschillende referenties ook zeer divers van aard. Boven op de vele verwijzingen naar psychodynamische auteurs vinden we bijvoorbeeld ook fenomenologische filosofen en humanistisch georiënteerde psychotherapeutische schrijvers terug. En ten slotte bewijst de auteur ook goed op de hoogte te zijn van recent neurowetenschappelijk onderzoek op dit gebied en verwijst hij veel naar onderzoek uit diverse lichaamsgerichte behandelrichtingen. Aan eruditie dus geen gebrek.

De structuur van het boek heeft mij echter veel minder kunnen bekoren. De opbouw miste naar mijn gevoel een duidelijke structuur en het boek kwam op mij erg gefragmenteerd over, met talrijke onderverdelingen in de tekst. Dit zorgde ervoor dat ik de rode draad van het betoog meer dan eens verloor, wat ik betreurt.

De inleiding vertrekt van de gekende dichotomie tussen lichaam en geest en het hieruit voortvloeiend verdeeld therapielandschap. De auteur neemt duidelijk afstand van de meer categorische opdeling tussen lichaamstherapie enerzijds en gesprekstherapie anderzijds. Met zijn transdiagnostische benadering gaat hij op zoek naar een raakvlak tussen deze twee behandelvormen, waar hij de 'psychosomatische patiënt' tracht te situeren. In deze zoektocht lijkt het denken van Wilhelm Reich (1897-1957) een erg belangrijke rol te spelen. Geregeld komen verwijzingen naar deze 'peetvader van de lichaamsgerichte psychotherapie' terug, een behandelvorm waarbij het lichamelijke en het psychische substraat systematisch geïntegreerd worden. Ondanks de voordelen die op het eerste gezicht vervat zitten in deze benadering, waarin zowel fenomenologische (*Verstehen*) als empirisch-wetenschappelijke (*Erklären*) kaders gebruikt kunnen worden, kiest de auteur voor een ietwat afwijkende weg ten opzichte van die van Wilhelm Reich. Onder de term 'Experientieel Lichaamswerk' (ELW) verstaat hij een breder en innovatief transdiagnostisch kader van waaruit hij het psychosomatisch lichaam verder zal denken. Vanuit de terechte kritiek op de beperkingen van de biopsychosociale referentiekaders gaat de auteur aldus op zoek naar een meer integratief model. Het denken van de Amerikaanse filosoof Ken Wilber (geboren in 1949) lijkt hiervoor een passend antwoord te bieden met zijn 'vierkwadrantenmodel' en met zijn 'fulcrum-concept', een manier om de psychosomatische ontwikkeling te conceptualiseren. Met dit laatste komen we terecht in een volledig nieuw jargon (pleroma, oeroboros, tyfon ...) waarmee (voornamelijk pre-oedipale) ontwikkelingsstadia beschreven worden. In latere hoofdstukken wijst de auteur op overeenkomsten en verschillen van diverse fulcra met verschillende psychodynamische concepten van onder andere

Freud, Bion, McDougall, Green en in mindere mate Klein, waardoor de noodzakelijkheid van de introductie van dit alternatief ontwikkelingsmodel mij deels ontgaat. Uit het tweede hoofdstuk onthoud ik vooral de verdere verfijning van de concepten *embodiment*, *embodied self-awareness* en *conceptual self-awareness*, waarbij de fenomenologische inspiratie duidelijk opvalt. De belangrijke vraag naar de *mogelijkheid* van het lichaam in de therapie wordt uitvoerig en grondig behandeld in het derde hoofdstuk. De centrale vraag die zich hierbij stelt is of het individu daadwerkelijk in staat is om zijn eigen lichaam ten volle te ervaren en ermee in contact te komen. Met andere woorden: kunnen we thuiskomen in ons eigen lichaam? Opnieuw blijkt de belezenheid van de schrijver, wanneer hij de freudolacaniaanse visie positioneert ten opzichte van existentieel-humanistische beschouwingen en ook verwijst naar de filosofie. Op zeer heldere wijze toont hij hoe het lichaam vanuit het freudolacaniaans denken principieel onbereikbaar is en hoe verschillend de experientieel-humanistische positie hierin is. Enige — pragmatisch ingegeven? — voorkeur voor deze laatste benadering wordt zichtbaar in de verdere uitwerking van dit thema.

Wilhelm Reich komt opnieuw ten tonele in het vijfde hoofdstuk 4, waarbij het belang van catharsis en het werken met het 'spierpantser' in de praktijk van Experientieel Lichaamswerk belicht worden.

Het vijfde en zesde hoofdstuk hernemen en verdiepen de eerdergenoemde concepten van ontwikkelingsstadia of fulcra en verbinden die met andere (analytische) denkkaders en met het ontstaan van angst bij de subjectvorming.

In een afsluitend zevende hoofdstuk vormen afwisselend klinische voorbeelden en beschrijvingen van de praktijk van Experientieel Lichaamswerk de hoofdmoot.

Het lezen van dit boek heeft voeding gegeven aan mijn denken over de rol van het lichaam in de therapie. Ook de brede reflectie die erin vervat zit is op zich een erg verdienstelijke prestatie van deze uiterst belezen en interessante auteur. Of hij in zijn ambitieuze opzet geslaagd is, weet ik niet. De toch wat verwarrende structuur en de drukke opmaak hebben dit naar mijn gevoel bemoeilijkt. Het is mij ook niet echt duidelijk tot welk lezerspubliek hij zich wil richten. Als praktisch handboek om te leren *Werken met een lichaam dat moeilijk doet*, ontbreekt het misschien aan structuur en praktische handvatten. De lezer met vooral interesse in *Een andere kijk op het psychosomatische lichaam in therapie* loopt het risico om door de bomen het bos niet meer te zien.

De woelige baren van de coronacrisis

Bespreking van

René ten Bos (2020). *De coronastorm — Hoe een virus ons verstand wegvaaide*.

Amsterdam: Boom. ISBN 978 90 244 351 73, 152 pp., € 18,90

Paul Verhaeghe (2020). *Houd afstand, raak me aan*. Amsterdam: De Bezige Bij. ISBN 978 94 031 175 15, 136 pp., € 14,99

JOS DIRKX

Inmiddels is duidelijk geworden dat het virus SARS-CoV-2 zich grillig gedraagt en dat we bescheiden moeten zijn in een voorspelling over de gevolgen, niet alleen op het gebied van de volksgezondheid, maar ook in maatschappelijk opzicht. Toch zijn er veel schrijvers die zich wagen aan een boek over deze crisis terwijl we er nog middenin zit-

ten. Het boek van Paul Verhaeghe, afgerond begin juni 2020, is bovenal een cultuurkritiek die aansluit bij zijn vorige boeken, maar nu tegen de achtergrond van de coronacrisis. Verhaeghe is uitgegroeid tot een breed gewaardeerde *opinion leader* en cultuurcriticus die ons een spiegel voorhoudt en confronteert met ongemakkelijke waarheden. Het boek is voor een algemeen publiek geschreven, behandelt op verhelderende wijze een veelheid van met name politiek-economische thema's en kent veel minder een psychologische, laat staan psychoanalytische invalshoek. Hij wordt ook niet meer als psychoanalyticus geafficheerd op de achterflap, zoals dat voorheen wel het geval was. In vergelijking met eerdere essays van Verhaeghe klinkt er duidelijk meer wanhoop door. Hij stelt terecht dat de komende tien jaar doorslaggevend zullen zijn zonder expliciet te benoemen dat daarbij vooral het overleven van de menselijke soort in het geding is. Hij noemt uiteenlopende oorzaken voor de maatschappelijke teloorgang die indirect ook verantwoordelijk zijn voor de gunstige voedingsbodem voor een pandemie, zoals het marktdenken, de 'testosteronleiders', de vergaande bezuinigingen op zorg en met name onderwijs, de klimaatcrisis, en onze materiële behoeften. In zijn woorden vormen de huidige pandemie, de klimaatverandering en de vrije markt de drie ruiters van de Apocalyps (p. 38). De misschien wel belangrijkste oorzaak die al door de Club van Rome in de jaren zeventig werd genoemd, namelijk de exponentiële bevolkingsgroei, wordt vermeden (Van Druenen 2018). Wat ik graag in dit boek had gelezen is een poging tot psychoanalytische duiding van deze 'apocalyps': onze neiging tot zelfvernietiging, onze dans op de vulkaan, wellicht te koppelen aan de doodsdrijf. Sommige van zijn overpeinzingen zijn echter verrassend, zoals die geïnspireerd door *aire de repos* en *aire de service*, de stopplaatsen langs de Franse autowegen om enerzijds